

ROBERT DĘBSKI
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

Dynamika utrzymania języka polskiego w Australii

Język polski na tle innych języków społecznościowych Australii

Od połowy lat siedemdziesiątych XX wieku Australia prowadzi politykę wielokulturowości, zapoczątkowaną przez Ala Grassby'ego, ministra do spraw imigracji w rządzie Partii Pracy premiera Whitlama. Warto zaznaczyć, że współtwórcą australijskiej polityki wielokulturowości był prof. Jerzy Zubrzycki, ówczesny dziekan Wydziału Socjologii na Australijskim Uniwersytecie Narodowym (Australia National University) w Canberze. Jednym z elementów nowej polityki, zastępującej wcześniejszą politykę asymilacji, było zaspokajanie kulturowych i językowych potrzeb społeczeństwa, czego symbolicznym osiągnięciem stało się uruchomienie porad telefonicznych udzielanych przez tłumaczy (Telephone Interpreter Services) oraz powstanie mediów etnicznych (Special Broadcasting Services – SBS). Obecnie stacja SBS nadaje programy radiowe i telewizyjne w 74 językach, także w języku polskim. Innymi ważnymi dokonaniem wielokulturowej Australii jest możliwość zdawania egzaminów z języków etnicznych na maturze oraz wielojęzyczne sekcje znajdujące się w każdej bibliotece publicznej. W sferze edukacyjnej zasadniczo unika się określenia „języki obce” (ang. *foreign languages*), zastępując je terminem „języki inne niż angielski” (ang. *LOTE – languages other than English*) lub po prostu „języki” (ang. *languages*), uznając w ten sposób, że duża część języków nauczanych w Australii to jednocześnie języki domowe jej obywateli, czyli własne, a nie „obce”. Nazwa „języki społecznościowe” (ang. *community languages*) jest z kolei używana w edukacji etnicznej i promowana

przez ogólnoaustralijską organizację szkół etnicznych Community Languages Australia oraz jej stanowe oddziały. Wśród nauczanych języków nie ma wiodącego, takiego jak np. język hiszpański w USA, ale różne języki stają się mniej lub bardziej popularne. Promuje się je przez system edukacji w zależności od zmian etnolingwistycznych i potrzeb kraju. Przyjmując tradycyjny australijski termin odnoszący się do języków etnicznych, które pojawiły się w Australii wraz z imigrantami, o języku polskim będziemy zatem od tej pory mówić jako o „języku społecznościowym” Australii.

W krajach wielokulturowych przeważa kształtowany pod wpływem większości dotychczasowych badań naukowych pogląd, że języki etniczne są wartością, którą należy ochraniać, a wielojęzyczność jest zjawiskiem korzystnym pod względem kognitywnym i afektywnym dla jednostek (Poulin-Dubois, Blaye, Coutya, Białystok 2011; Paradis, Genesee, Crago 2011). Z kolei o tym, że wielojęzyczność to wartość ważna dla całego narodu, przekonywał Michael Clyne (2005), trochę na przekór argumentując, iż społeczeństwo australijskie wciąż nie wykorzystuje w pełni potencjału, jaki daje mu obecność na australijskiej ziemi wielu języków. Socjolingwista dowodził, że wielokulturowa Australia w gruncie rzeczy jest zaskakująco jednojęzyczna, a w kraju tym istnieje sytuacja, w której dumna ze swej jednojęzyczności mniejszość narzuca swoje warunki wielojęzycznej większości. Dalej pisał o potrzebie umacniania języków społecznościowych poprzez stwarzanie korzystnych warunków do ich transmisji w rodzinie oraz nauki na wszystkich szczeblach edukacji. Debata dotycząca balansu korzyści i kosztów wynikających z wielojęzyczności wciąż jednak nie jest rozstrzygnięta. Najnowsze australijskie badania przeprowadzone z udziałem 5000 dzieci w wieku 4–9 lat wykazały, że znajomość języka drugiego, innego niż angielski, nie ma wpływu na osiągnięcie przez dzieci wcześniejszej gotowości szkolnej, a następnie na ich naukę czytania, pisanie i liczenia w szkole (McLeod, Harrison, Whiteford, Walker 2016). Z całą pewnością wyniki te w najbliższych latach będą weryfikowane przez innych badaczy. Także z punktu widzenia polskiej racji stanu utrzymanie języka polskiego w przestrzeniach społecznych innych krajów jest bardzo ważne. Obecność polszczyzny w różnych sferach publicznych niewątpliwie ociepla wizerunek Polski i Polaków oraz przybliży go Australijczykom, co z kolei odgrywa niebagatelną rolę przy nawiązywaniu kontaktów gospodarczych i politycznych. Obraz Polski i Polaków ukształtowany w Australii może mieć także wpływ na ich wizerunek w oczach obywateli całej południowo-wschodniej Azji ze względu na rolę jednego z politycznych, ekonomicznych i edukacyjnych liderów, jaką Australia pełni w tej części świata.

Termin „utrata języka” (ang. *language shift*) odnosi się do zaprzestania używania języka etnicznego przez jednostkę lub całą społeczność i posługiwania się innym, zwykle dominującym językiem. Terminem „utrzymanie języka” (ang. *language maintenance*) określa się natomiast wysiłki jednostek, rodzin oraz instytucji społecznych, mające na celu zapobieganie utracie języka lub odwracanie procesów takiej utraty (Clyne 2005). Systematyczne, porównawcze badania dynamiki utrzymania lub utraty języków społecznościowych Australii można wiązać z pojawieniem się w 1976 roku w spisie powszechnym pytania dotyczącego posługiwania się językami innymi niż angielski, a w roku 1986 pytania o stosowanie języków innych niż angielski w środowisku domowym. Od tego czasu dane Australijskiego Biura Statystycznego (Australian Bureau of Statistics – ABS) wykorzystywane są przez badaczy w celu szacowania zmian językowych, tworzenia prognoz w ramach polityki językowej kraju oraz, z czysto naukowego punktu widzenia, badania procesów utraty i utrzymania języków mniejszościowych znajdujących się w warunkach dyglosji z dominującym językiem angielskim (Clyne 1991; Clyne, Kipp 1997, 1998, 1999). Na terenie Australii używa się około 250 języków: aborygeńskich oraz tych, które pojawiły się wraz z imigrantami z Europy, Azji, Środkowego Wschodu, Ameryki Łacińskiej i wysp Pacyfiku. Dane z ostatniego spisu ludności z roku 2011 pokazują, że 18% obywateli używa w domu języka innego niż angielski. W latach 2006–2011 liczba takich obywateli wzrosła o 24,3%, podczas gdy liczba tych, którzy w domu mówią tylko po angielsku, wzrosła o 5,9% (ABS 2011). Jednym słowem, szybciej rośnie liczba obywateli posługujących się w domu językiem innym niż angielski niż liczba tych, którzy mówią tylko po angielsku.

Język polski jest jednym z bardzo wielu języków społecznościowych używanych w Australii. Na mapie językowej tego kraju pojawił się w XIX wieku, kiedy to osiedliła się tu niewielka liczba Polaków – głównie szlachta i oficerowie biorący udział w powstaniu listopadowym; wśród nich był Paweł Edmund Strzelecki. W kolejnych latach osiedlali się inni – przede wszystkim uciekinierzy, żołnierze i poszukiwacze złota. Szacuje się, że w roku 1933 w Australii żyło 3241 osób polskiego pochodzenia (Paszkowski 2001). Po II wojnie światowej napłynęły kolejne fale emigrantów: pierwsza – tuż po drugiej wojnie światowej, druga – w latach 1956–1966, w rezultacie protestów antyrządowych w Poznaniu, oraz trzecia – w latach osiemdziesiątych XX wieku, czyli w ramach tzw. fali „emigracji solidarnościowej”. Obecnie ruchy migracyjne Polaków pomiędzy Polską a Australią są na niskim poziomie. Aby osiąść tu na stałe, do Australii przybywa kilkaset osób rocznie, ale też wielu emigrantów decyduje się na powrót do Polski.

Sytuacja języka polskiego w Australii w świetle danych statystycznych

Na podstawie informacji uzyskanych podczas ostatniego spisu ludności można stwierdzić, że w Australii językiem polskim w domu posługiwało się 50 696 osób (ABS 2011). Odpowiedź na pytanie o to, czy używa się w domu języka innego niż angielski, nie dostarcza jednak gruntownej informacji na temat obecności tego języka w Australii, ponieważ wielu ludzi – szczególnie osób z drugiego pokolenia emigracyjnego, które opuściły dom rodzinny – językiem polskim w domu się nie posługuje, ale język ten zna i używa go w innych sytuacjach, na przykład w pracy lub odwiedzając rodzinę, znajomych. Niemniej w porównaniu z danymi z poprzednich lat uzyskane wyniki pozwalają wnioskować o ogólnych tendencjach zmian, jakim ulega sytuacja języka polskiego w Australii.

Tabela 1. Użycie języka polskiego w australijskich domach. Spisy ludności 1986–2011

Spis powszechny	Liczba osób
1986	63 300
1991	66 933
1996	62 771
2001	59 056
2006	53 390
2011	50 696

Źródło: ABS

Statystyki pokazują, że w dwóch ostatnich dekadach stopniowo maleje liczba osób używających języka polskiego w australijskich domach (Tabela 1). Bierze się to stąd, że z każdym rokiem zmniejsza się liczba emigrantów powojennych, drugie pokolenie opuszcza domy rodzinne wychodźców „solidarnościowych”, a niewielki napływ nowych przybyszów z Polski nie równoważy tych zmian. Jednak na podstawie tych danych trudno jest jednoznacznie stwierdzić, w jakim stopniu zmniejszyło się ogólne użycie języka polskiego w różnych przestrzeniach społecznych Australii, szczególnie jeśli uwzględnimy, że liczba ludności zamieszkującej antypody i deklarującej swoje polskie pochodzenie wzrasta (Tabela 2). Można wnioskować, że przybywa osób drugiego i trzeciego pokolenia emigracyjnego, które deklarują polską tożsamość, choć często słabo znają język polski i mają coraz mniej okazji, aby go używać.

Tabela 2. Obywatele Australii deklarujący polskie pochodzenie¹. Spisy ludności 2001–2011

Spis powszechny	Liczba osób
2001	150 900
2006	163 582
2011	170 335

Źródło: ABS

Ważne jest także, aby określić sytuację języka polskiego w odniesieniu do innych języków etnicznych w Australii. Na podstawie deklaracji obywateli na temat języka używanego w domu można zauważyć, że język polski traci pozycję w stosunku do innych języków etnicznych. W 2011 roku zajmował on dwudzieste pierwsze miejsce wśród języków najczęściej używanych w domu (Tabela 3), podczas gdy dziesięć lat wcześniej znajdował się na miejscu dwunastym, a w roku 1986 nawet na ósmym (Clyne, Kipp 1997). Spadek pozycji polszczyzny w tym rankingu w większym stopniu związany jest z pojawianiem się emigrantów napływających, posługujących się innymi językami (np. mandaryńskim, wietnamskim, tagalog czy arabskim) niż ze zmniejszaniem się liczby ludności posługującej się językiem polskim. Rezultatem tych zmian jest obniżona „widoczność” języka polskiego w różnych przestrzeniach społecznych kraju, w tym edukacji, oraz mniejsze zainteresowanie polszczyzną ze strony decydentów w różnych aspektach polityki językowej Australii.

Tabela 3. Języki społecznościowe Australii najczęściej używane w domu. Spisy ludności 2011, 1986

Język	2011	Język	1986
mandaryński	336 178	włoski	415 765
włoski	299 829	grecki	277 472
arabski	287 171	języki Jugosławii	140 575
kantoński	263 535	chiński	139 100
grecki	252 211	arabski	119 187
wietnamski	233 388	niemiecki	111 276
tagalog	136 846	hiszpański	73 961
hiszpański	117 493	polski	68 638
hindi	111 349	wietnamski	65 856
niemiecki	80 366	holenderski	62 181
polski	50 696		

Źródło: ABS

¹ Spis powszechny przeprowadzony w 2011 roku pozwalał zadeklarować obywatelom dwa pochodzenia etniczne (ang. *ancestry*).

Czynniki wpływające na utrzymanie lub utratę języków zagrożonych

Brak nowej fali imigracyjnej i starzenie się dotychczasowych emigrantów nie są jedynymi czynnikami, które wpływają na sytuację i pozycję języków społecznościowych, a dokładniej na ich utrzymanie lub utratę. W literaturze światowej odnaleźć można kilka modeli utrzymania bądź utraty języków zagrożonych (JZ) (np. Kloss 1966; Giles, Bouris, Taylor 1977; Conklin, Lourie 1983; UNESCO 2003), takich jak języki społecznościowe w Australii. Badacze wymieniają różne zmienne umacniające bądź osłabiające JZ. Howard Giles, Richard Y. Bouris i Donald M. Taylor (1977) twierdzą na przykład, że witalność JZ można oszacować na podstawie takich ogólnych zmiennych jak status języka, wsparcie instytucjonalne dla niego oraz demografia posługującej się nim społeczności. Spośród tych trzech wsparcie instytucjonalne dla JZ jest w zasadzie jedyną zmienną podlegającą stosunkowo łatwej kontroli i regulacji. Nancy Conklin i Margaret Lourie (1983) identyfikują trzy kategorie czynników, które wpływają na JZ: 1) polityczne, społeczne i demograficzne, 2) kulturowe oraz 3) językowe. Do pierwszej grupy badacze zaliczają takie czynniki jak liczebność użytkowników języka, napływ imigrantów oraz oddalenie kraju pochodzenia. Czynniki kulturowe to na przykład istnienie kulturowych i religijnych obrzędów oraz rytuałów w języku etnicznym, przywiązanie tożsamości etnicznej do JZ czy też istnienie instytucji posługujących się tym językiem. Wreszcie czynniki językowe to między innymi międzynarodowy status JZ oraz stosunek do zapożyczeń z języka dominującego. UNESCO (2003) z kolei proponuje, aby dokonując oceny witalności JZ, uwzględniać: 1) międzypokoleniową transmisję języka, 2) liczbę wszystkich użytkowników języka, 3) proporcję, jaką w całej populacji stanowią jego nosiciele, 4) trendy istniejące w różnych obszarach użycia języka, 5) wykorzystanie nowych domen i mediów oraz 6) obecność materiałów do nauki czytania i pisania oraz edukacji językowej. W dalszej części artykułu poszukiwać będę najważniejszych czynników utrzymania lub utraty języka polskiego w Australii w celu dokonania oceny jego witalności w tej sytuacji etnolingwistycznej. Na koniec zastanowimy się, jakie są tendencje zmiany tych czynników oraz które z nich są podatne na oddziaływanie inicjatyw mających na celu utrzymanie języka polskiego w Australii.

Czynniki wpływające na utratę języka polskiego

Polszczyzna jako język społecznościowy Australii znajduje się pod naciskiem kilku czynników wpływających na jej coraz mniejszy zasięg używalności. Prawdopodobnie najważniejszym czynnikiem o takim oddziaływaniu jest niewielki napływ nowej imigracji z Polski, a tym samym żywego, nowoczesnego języka polskiego (ABS 2011). Innym istotnym czynnikiem decydującym o zagrożonej pozycji języka polskiego jest geograficzne oddalenie polskich imigrantów i ich potomków mieszkających w Australii od kraju pochodzenia. W klasyfikacji Stanisława Dubisza (1997) jest to emigracja „zamorska” (w odróżnieniu od emigracji „kontynentalnej”, czyli w obrębie kontynentu europejskiego, w której przypadku język polski ma większe szanse przetrwania). Oddalenie geograficzne wpływa negatywnie na budowę polskojęzycznych stosunków społecznych, ogranicza wizyty emigrantów w Polsce oraz krewnych i znajomych z Polski w Australii, redukując tym samym kontakty imigrantów z językiem polskim. Mały wpływ na rozwój językowy mieszkających w Australii wnuków mają dziadkowie, którzy zwykle są ważnym ogniwem dwujęzycznego wychowania dzieci (Clyne 2005). Wyjątkowo pozytywne oddziaływanie dziadków na bilingwalne wychowanie wnuków widać w przypadku tych dzieci, których dziadkowie decydują się na przeprowadzkę lub choćby dłuższy pobyt w Australii. Jeszcze innym czynnikiem geograficznym, który negatywnie wpływa na język polski, jest brak typowych polskojęzycznych enklaw. Według danych przedstawionych przez Michaela Clyne’a (2005) polszczyzna jest jednym z najbardziej rozproszonych języków w dwóch głównych metropoliach. W Sydney pod względem stopnia rozproszenia ustępuje jedynie językowi niemieckiemu, natomiast w Melbourne – niemieckiemu, hindi i greckiemu.

Australię zamieszkuje wiele osób polskiego pochodzenia, członków imigracji powojennej czy też „solidarnościowej”, którzy przebywają w Australii długo. Obserwujemy jednak postępujące starzenie się populacji polskich imigrantów pierwszego pokolenia, a w rezultacie częściowy odpływ środków finansowych lokalnych organizacji polonijnych i rządowych od inicjatyw edukacyjnych dla dzieci i młodzieży w kierunku działań mających na celu sprawowanie opieki nad Polakami starszego pokolenia (Leuner 2008). Długi okres pobytu w kraju osiedlenia oraz starzenie się pierwszego pokolenia imigracji to także czynniki wpływające na utratę JZ (Janik 1996). Społeczność polonijna w Australii w coraz większym stopniu składa się z drugiego, a na-

wet trzeciego pokolenia emigracyjnego (ABS 2011), a wiadomo, że drugie pokolenie w domu używa przede wszystkim języka angielskiego i buduje głównie angielskojęzyczne więzi społeczne. Z tego powodu odchodzenie od języka polskiego w drugim pokoleniu jest znacznie szybsze niż w pierwszym (Clyne 2005). Należy zaznaczyć, że w przypadku polszczyzny zjawisko utraty języka w drugim pokoleniu jest bardziej widoczne niż w przypadku wielu innych języków, np. chińskiego, koreańskiego czy macedońskiego (Clyne 2005; Dębski 2009).

Anna Dąbrowska, Władysław Miodunka i Adam Pawłowski (2012) wyrażają opinię, że mieszkający za granicą Polacy nie doceniają wartości języka ojczystego. Trzeba powiedzieć, że pogląd ten jest zgodny z wynikami badań Elizabeth Drozd (2001) przeprowadzonych z udziałem Polonii „solidarnościowej” w Melbourne. Pozostałe czynniki wpływające na utratę języka polskiego w Australii związane są z jego transmisją w rodzinie i edukacją polonijną. Zostaną one omówione w kolejnej części tekstu.

Czynniki wpływające na utrzymanie języka polskiego

Prawdopodobnie najważniejszym czynnikiem mającym wpływ na utrzymanie języka polskiego w Australii jest posługiwanie się nim przez imigrantów z Polski w domach rodzin endogamicznych (głównie w kontaktach dzieci z matkami) (Johnston 1972). Należy także podkreślić, że emigranci z Polski w pierwszym pokoleniu utrzymują w większości polskojęzyczną sieć społeczną (Drozd 2001; Leuner 2008). Kombinacja tych dwóch czynników decyduje o znacznym nasyceniu językiem polskim domowej sfery komunikacji, a to oddziałuje pozytywnie na jego utrzymanie w pierwszym pokoleniu oraz na transmisję polszczyzny. Ostatnie konsultacje pokazują jednak, że opiekunowie polskiego pochodzenia wychowujący dzieci chcieliby wiedzieć więcej na temat technik transmisji języka w rodzinie (Dębski, w przygotowaniu). W tym miejscu trzeba zaznaczyć, że chęć utrzymywania języka etnicznego jako podstawowego języka komunikacji w domu i rodzinie nie jest regułą dla wszystkich mniejszości etnicznych. Dane pokazują, że emigrujący do Australii Niemcy, Austriacy lub Holendrzy często już w pierwszym pokoleniu emigracyjnym zmieniają język swojej komunikacji na angielski również w domu (Clyne 2005). Wysoki stopień użycia języka polskiego w rodzinie zbiega się z mocnym poczuciem polskiej tożsamości w pierwszym i drugim

pokoleniu emigracyjnym (Drozd 2001; Lipińska 2001; Leuner 2008; Dębski 2009), a także z wysokim deklarowanym poparciem dla utrzymania polskiej kultury. Ostoją polskiej tożsamości jest rodzina (Smolicz 1981). Obok niej właśnie język polski jest dla pierwszego pokolenia polonijnego w Australii „wartością rdzenną”, czyli taką, którą odrzucając, ryzykuje się wydalenie z własnej grupy etnicznej (Smolicz 1981). Większość członków drugiego pokolenia emigracyjnego sądzi, że trzeba mówić po polsku, aby uważać się za Polaka, jednak związek pomiędzy tożsamością a językiem ojczystym w ich przypadku nie jest już tak silny (Dębski 2009).

Na utrzymanie JZ pozytywnie wpływa jego używanie w wielu różnych sferach komunikacyjnych. Języka polskiego w Australii używa się nie tylko w środowisku domowym i rodzinnym, ale także w organizacjach polonijnych, szkołach sobotnich, klubach polonijnych, klubach sportowych, ośrodkach kościelnych oraz w polskojęzycznych mediach. Polonia australijska ma dobrze rozbudowaną sieć organizacji. Duża część instytucji polonijnych zrzeszona jest w Radzie Naczelnej Polonii Australijskiej (Polish Community Council of Australia) oraz stanowych federacjach organizacji polonijnych, np. Federacji Polskich Organizacji w Wiktorii (Łacek 2007). Analizując te sfery komunikacyjne z punktu widzenia utrzymania JZ, należy stwierdzić, że ich wkład jest zróżnicowany i wydaje się, że od jakiegoś czasu malejący. Z badań Beaty Leuner (2008) wynika, że jedynie 13% imigrantów z Polski i 27,7% osób z drugiego pokolenia deklaroowało przynależność do organizacji polonijnych. Z kolei Elizabeth Drozd (2001) wcześniej oszacowała, że 30% osób pierwszego pokolenia emigracyjnego należało do tego typu stowarzyszeń. W ostatnich latach ze względów finansowych zaobserwować można tendencję do udostępniania pomieszczeń ośrodków polonijnych i klubów sportowych innym grupom etnicznym. W związku z tym, a także z powodu powiększającej się populacji drugiego i trzeciego pokolenia imigracyjnego, w ośrodkach i klubach polonijnych w Australii coraz częściej używa się języka angielskiego, a niekiedy również innych języków. Choć jest to zjawisko korzystne z punktu widzenia dalszego funkcjonowania tych organizacji, pokazuje jednocześnie stopniowe odchodzenie od użycia języka polskiego w wielu sferach publicznych.

Ważnym czynnikiem utrzymania języka polskiego w Australii są szkoły polonijne. Biorąc pod uwagę dane ze szkół w Melbourne, czyli w największym ośrodku polonijnym w Australii, można stwierdzić, że liczba uczących się tam dzieci spada. W tego typu placówkach coraz częściej pojawiają się dzieci drugiego lub trzeciego pokolenia emigracyjnego albo dzieci z małżeństw

mieszanych, których znajomość języka polskiego jest słaba. Choć obecność takich dzieci to dobry znak, jeśli chodzi o utrzymanie się języka polskiego, to jednak niskie umiejętności językowe tych dzieci są zarazem świadectwem tego, że w ich domach mówi się wyłącznie lub prawie wyłącznie po angielsku. Bardzo ważne jest to, że język polski corocznie na egzaminach końcowych w szkole średniej, będących odpowiednikiem polskiej matury (np. Victorian Certificate of Education w stanie Wiktoria), w Australii zdaje ok. 130 uczniów (Łacek 2007). Ponieważ wynik uzyskany z języka polskiego na takim egzaminie może stanowić duży procent ogólnej oceny kwalifikującej ucznia na studia, wydaje się, że znacznie więcej uczniów powinno mieć motywację do uczenia się języka polskiego, a następnie formalizowania jego znajomości na egzaminie maturalnym. Język polski można także studiować w ramach programu polonistycznego (Polish Studies Program), który jest realizowany na Wydziale Studiów Międzynarodowych (International Studies Department) na Macquarie University w Sydney. Obecnie program w całości prowadzony przez internet przyciąga 30–40 studentów rocznie i jest zagrożony ze względu na niewielkie zainteresowanie. Uczniowie szkół polonijnych i starsza młodzież mają okazję do uczenia się i używania języka polskiego dzięki takim inicjatywom jak np. Polski Konkurs Żywego Słowa w Canberze, polskie teatry (np. Scena 98 w Perth) czy też zespoły folklorystyczne (Łacek 2007). Szkolnictwo polonijne, choć ogólnie silnie oddziałuje na utrzymanie języka polskiego, nie może w pełni realizować swoich celów ze względu na brak materiałów dydaktycznych dostosowanych do nauczania języka polskiego jako odziedziczonego/drugiego poza Polską, szczególnie materiałów do nauki czytania i pisania dla dzieci młodszych (Rabiej 2007; Lipińska 2001). Michael Clyne (2005, 136) wskazuje na potrzebę wczesnego uczenia dzieci podstaw czytania i pisania w języku dominującym, którym dla przedszkolaków w Australii często jest język społecznościowy, ponieważ umiejętności te w dużej mierze będą podlegać transferowi do systemów innych języków, np. języka angielskiego. Istnieje także potrzeba objęcia nauczycieli polonijnych szerszym programem kształcenia z zakresu nauczania języka polskiego jako odziedziczonego, drugiego, a nawet obcego w celu podniesienia ich kwalifikacji (Lipińska 2013).

Tradycyjnie Kościół odgrywa ważną rolę w utrzymaniu polskości oraz języka polskiego. Związek pomiędzy językiem jako wartością rdzenną a innymi wartościami, takimi jak religia, może wspomagać utrzymanie języka (Clyne 2005). Dzieje się tak na przykład w przypadku języka arabskiego i islamu, ponieważ Koran musi być czytany po arabsku. Relacja między języ-

kiem polskim a religią katolicką nie jest tak oczywista, choć rola Kościoła w utrzymaniu języka polskiego w Australii jest istotna (Smolicz 1981). Różne badania pokazują, że do kościoła uczęszcza regularnie od 5,5% (Jamrozik 1983) do 24,3% (Leuner 2008) osób pierwszego pokolenia i 15,4% (Leuner 2008) osób drugiego pokolenia emigracyjnego. Dla tych, którzy chodzą do kościoła, cotygodniowa msza święta to także okazja do mówienia po polsku z rodziną i znajomymi po nabożeństwie oraz do nawiązywania nowych znajomości, co jest szczególnie ważne w przypadku osób nowo przybyłych z Polski. Dzieci starsze i młodzież proszone są o publiczne czytanie *Biblii* i śpiewanie podczas mszy świętej, co poprzedzają staranne przygotowania w domu połączone z ćwiczeniami wymowy. Przystąpienie do Pierwszej Komunii Świętej także łączy się z prowadzonymi w języku polskim wielotygodniowymi przygotowaniami do przyjęcia tego sakramentu. Niektóre ośrodki duszpasterskie sprawują opiekę nad szkolnictwem polonijnym, przykładem są Polska Szkoła im. Jana Pawła II w Albion, nad którą opiekę sprawują Dominikańskie Ośrodki Duszpasterskie w Wiktorii, oraz Polska Szkoła im. o. Kasjana Wolaka w Bowen Hills (Brisbane), otoczona opieką księży chrystusowców. Na podstawie obserwacji i danych anegdotycznych można jednak stwierdzić, że na msze w języku polskim w Australii uczęszczają głównie ludzie starsi, których jest coraz mniej.

Język polski obecny jest także w mediach publicznych. Polonia australijska ma możliwość czytania prasy po polsku; regularnie ukazują się: „Tygodnik Polski” (Melbourne), „Przegląd Katolicki” (Sydney), „Express Polsko-Australijski” (Sydney) oraz inne czasopisma, których pełną listę podaje portal Rady Naczelnej Polonii Australijskiej². Ogólnoświatowy zasięg oraz dużą rzeszę czytelników mają internetowe czasopisma „Puls Polonii” oraz „Bumerang Polski”. Wielojęzyczne radio SBS nadaje codziennie godzinną audycję w języku polskim³. Istnieją też lokalne radia społeczne z polskimi audycjami, takie jak Radio 3ZZZ w Melbourne, Radio 4EB w Perth oraz kilka innych. Z konsultacji ze społecznością polonijną jednak wynika, że polskiego radia słuchają głównie osoby starsze. Telewizja w języku polskim dostępna jest w państwowej stacji telewizyjnej SBS, a firmy Puma Media i EuroSkyMedia zajmują się retransmisją polskich satelitarnych programów telewizyjnych. Omawiając wpływ mediów na utrzymanie języka polskiego, szczególną uwagę należy zwrócić na internet, który nie tylko wspomaga dystrybucję tradycyjnych

² Zob. <http://www.polishcouncil.org.au/index.php/media-polonijne-w-australii> [dostęp: 10.12.2015].

³ Zob. <http://www.sbs.com.au/guide/language/polish> [dostęp: 10.12.2015].

środków masowego przekazu (tzn. radia, telewizji, prasy), ale także udostępnia imigrantom dostęp do nowoczesnych kanałów globalnej komunikacji, czyli do mediów uczestniczenia (Dębski 2008). Nowe media społecznościowe pomagają imigrantom i ich potomkom poszerzać polskojęzyczne więzi społeczne oraz podtrzymywać kontakty z przyjaciółmi i rodziną w Polsce, wspomagając w ten sposób utrzymanie języka polskiego (Dębski 2009, 2015).

Wreszcie należy zauważyć, że w ostatnich dekadach dokonały się zmiany polityczne zarówno w Australii, jak i Polsce, które sprzyjają utrzymaniu języka polskiego na antypodach. Wspomniana już wcześniej polityka wielokulturowości w Australii stwarza sprzyjające warunki dla posługiwania się polszczyzną w różnych sferach życia publicznego oraz nauczania języka polskiego. Z kolei zmiana ustroju politycznego w Polsce, wstąpienie do Unii Europejskiej i dynamiczny rozwój ekonomiczny w ostatnich latach wpłynęły korzystnie na podniesienie prestiżu języka polskiego w świecie, choć nie zawsze jest to dostrzegane przez Polaków mieszkających w Australii. Lepsza sytuacja ekonomiczna w naszym kraju sprawia również, że dostępne są pokaźniejsze środki Ministerstwa Spraw Zagranicznych na wspieranie inicjatyw oddziałujących na utrzymanie języka polskiego w Australii, choć nie jest ona strategicznym partnerem dla Polski.

Czynniki utraty lub utrzymania języka polskiego, ich dynamika i podatność na oddziaływanie

Z przeprowadzonej analizy wyraźnie wynika, że czynników sprzyjających utracie języka polskiego w Australii jest mniej więcej tyle samo co tych, które wpływają na jego utrzymanie (Tabela 4). W obydwu grupach można wyróżnić czynniki trwałe – tzn. takie, które można uznać za niezmiennie nawet w długim okresie – oraz dynamiczne, czyli takie, których działanie może się zmieniać. Czynniki dynamiczne można z kolei podzielić na mające własny kierunek zmiany – sprzyjający utracie (–) lub utrzymaniu języka polskiego (+) i nieulegające wpływom osób czy instytucji wzmacniających język polski w Australii; oraz takie, które są podatne na kształtowanie. Na przykład sprzyjający utracie języka polskiego czynnik starzenia się populacji pierwszego pokolenia emigracyjnego jest dynamiczny, ponieważ się pogłębia, ale procesu tego nie można zatrzymać lub spowolnić żadnymi działaniami. Z kolei poczucie niskiej wartości języka polskiego wśród Polonii to również czynnik dynamiczny, ale można na niego wpływać, kształtować go poprzez

wykłady, seminaria i publikacje wyjaśniające rosnącą pozycję i popularność języka polskiego w świecie oraz traktujące na temat korzyści wynikających z dwujęzyczności.

Tabela 4. Najważniejsze czynniki utrzymania i utraty języka polskiego w Australii, ich dynamika i podatność na kształtowanie w świetle literatury przedmiotu

Czynniki sprzyjające utracie polszczyzny	Dynamika (kierunek)	Podatność na kształtowanie
Oddalenie geograficzne (Conclin, Lourie 1983; Dubisz 1997; Rabiej 2007)	dynamiczny	niska
Rozproszenie ludności polskiego pochodzenia w dużych miastach (Clyne 2005)	trwały	–
Starzenie się populacji pierwszego pokolenia emigracyjnego (ABS 2011)	dynamiczny (–)	–
Długi okres pobytu imigrantów w kraju osiedlenia (Dębski 2009)	dynamiczny (–)	–
Przyrost populacji drugiego i trzeciego pokolenia emigracyjnego (ABS 2011)	dynamiczny (–)	–
Niewielki napływ nowej imigracji z Polski (ABS 2011)	trwały	–
Poczucie niskiej wartości języka polskiego (Drozd 2011; Dąbrowska, Miodunka, Pawłowski 2012)	dynamiczny	średnia
Posługiwanie się językiem angielskim w drugim pokoleniu (Clyne 2005; Leuner 2008)	dynamiczny	niska
Niedostatek wiedzy opiekunów na temat transmisji języka w rodzinie (Dębski, w przygotowaniu)	dynamiczny	wysoka
Niedostatek materiałów dydaktycznych, w tym tych do wczesnej nauki czytania i pisania (Rabiej 2007; Lipińska 2001)	dynamiczny	wysoka
Niedostateczna liczba dobrze wykształconych nauczycieli (Lipińska 2013)	dynamiczny	wysoka
Czynniki sprzyjające utrzymaniu polszczyzny	Dynamika	Podatność na kształtowanie
Używanie języka polskiego w domu przez imigrantów pierwszego pokolenia w rodzinach endogamicznych (Johnston 1972; Drozd 2001; Lipińska 2001)	trwały	–
Polskojęzyczna sieć społeczna imigrantów pierwszego pokolenia (Drozd 2001; Leuner 2008)	trwały	–
Poczucie polskiej tożsamości w pierwszym oraz drugim pokoleniu (Lipińska 2001; Dębski 2009)	dynamiczny	niska

Czynniki sprzyjające utrzymaniu polszczyzny	Dynamika	Podatność na kształtowanie
Język polski jako wartość rdzenna (Smolicz 1981; Dębski 2009)	dynamiczny (-)	-
Rola Kościoła w utrzymaniu polskości i języka polskiego (Leuner 2008; Clyne 2005)	dynamiczny (-)	-
Sytuacja polityczna w Australii i Polsce (Clyne 2005; Dąbrowska, Miodunka, Pawłowski 2012)	trwały	-
Sieć organizacji polonijnych (Leuner 2008; Łacek 2007)	dynamiczny	średnia
Szkolnictwo polonijne (Łacek 2007; Dębski 2009; Lipińska 2001, 2013)	dynamiczny	wysoka
Polskojęzyczne media masowego przekazu (Clyne 2005; Leuner 2008)	dynamiczny	średnia
Polskojęzyczne internetowe media uczestnictwa (Dębski 2008, 2009)	dynamiczny	średnia

Źródło: Opracowanie własne

Wśród czynników wpływających na odejście od języka polskiego dominują aspekty demograficzne (Conklin, Lourie 1983) trwałe albo czynniki mające własny kierunek zmiany, sprzyjający utracie języka polskiego. W mniejszym stopniu obecne są czynniki społeczno-kulturowe, w jakiejś mierze podatne na oddziaływanie, np. poczucie niskiej wartości języka polskiego wśród Polonii australijskiej. Czynniki sprzyjające utrzymaniu języka polskiego to głównie aspekty kulturowe bądź instytucjonalne (Conklin, Lourie 1983), z których większość jest podatna na kształtowanie. Czynniki demograficzne są jednak nadrzędne w stosunku do czynników społeczno-kulturowych i instytucjonalnych, dlatego też można oczekiwać, że bez pozytywnej zmiany czynników demograficznych sytuacja języka polskiego w Australii będzie coraz trudniejsza.

Czynnik oddalenia geograficznego od kraju pochodzenia wymaga osobnego omówienia. Tradycyjnie określany jako trwały, w moim przekonaniu w ostatnich latach zmienił swój charakter, tzn. stał się do pewnego stopnia dynamiczny. Rozważając ten czynnik kilka dekad temu (Conklin, Lourie 1983), badacze tak naprawdę brali pod uwagę wynikającą z odległego położenia geograficznego trudność komunikacji pomiędzy mniejszością etniczną w kraju osiedlenia a krajem pochodzenia. Za sprawą cywilizacyjnych procesów globalizacji i informatyzacji w ostatnich latach dokonała się zmiana. Nie bez powodu potocznie mówi się, że świat się skurczył. Badania dowodzą, że korzystnie wpływa to na ilość i jakość kontaktów w języku polskim diaspory

rozproszonych w świecie (Dębski 2008, 2009). Dzięki nowym technologiom kontakty te, choć prowadzone na odległość, w coraz większym stopniu stają się celowe i odbywają się w kontekście rodzinnego, społecznego oraz kulturowego uczestnictwa i działania, tym samym korzystnie wpływając na utrzymanie sprawności komunikacyjnej w języku polskim (por. Dębski 2015). W tym aspekcie rezultaty badań prowadzonych z udziałem imigrantów polskiego pochodzenia w Australii są zgodne z rezultatami badań prowadzonych w kontekście innych JZ w Australii (Morgan, Peter 2014) oraz w innych krajach (Lee 2006; Cho 2008; Dołowy-Rybińska 2013).

Na koniec trzeba zauważyć, że dynamiczne czynniki utrzymania lub utraty języka mogą być w różnym zakresie podatne na oddziaływanie, chociaż proponowane tutaj stopnie podatności (niski, średni, wysoki) oraz ich użycie różnicujące opisywane czynniki bazują bardziej na danych anegdotycznych niż systematycznych badaniach. Można jednak przypuszczać, że choć rodzice i organizacje polonijne mają możliwość wpływania na to, aby członkowie drugiego pokolenia emigracyjnego rozmawiali ze sobą w języku polskim, naturalna wśród nich tendencja do używania języka angielskiego jest trudna do zmiany. Z drugiej strony wydaje się, że kwestia tworzenia odpowiednich materiałów dydaktycznych do nauczania języka polskiego w szkołach polonijnych w dużym stopniu spoczywa na nauczycielach, działaczach polonijnych oraz naukowcach i jest czynnikiem stosunkowo podatnym na oddziaływanie i pozytywną zmianę.

Zakończenie

Język polski jako język społecznościowy Australii znajduje się pod wpływem wielu czynników warunkujących jego utrzymanie lub utratę. Wśród nich dominującą rolę odgrywają czynniki o trwałym oddziaływaniu w kierunku utraty języka polskiego, takie jak aspekty demograficzne związane z charakterystyką populacji Polonii australijskiej lub brakiem napływu nowych imigrantów z Polski. To pewne, że w dłuższej perspektywie, bez napływu nowych fal imigracyjnych z Polski, będą one sprzyjały pogłębianiu się utraty języka polskiego w tym kraju. Nie można jednak wykluczyć nasilenia się w przyszłości emigracji z Polski do Australii, na przykład wskutek wyraźnych zmian w polityce imigracyjnej Unii Europejskiej, zamykania się dominujących kierunków emigracji Polaków, np. Wielkiej Brytanii, oraz pogorszenia się koniunktury ekonomicznej w Polsce.

Z punktu widzenia działalności stawiającej sobie za cel utrzymanie języka polskiego w Australii najbardziej interesujące są te czynniki, które charakteryzują się wysoką lub przynajmniej średnią podatnością na kształtowanie i pozytywną zmianę, jak na przykład poczucie niskiej wartości języka polskiego wśród Polonii, niedostatek odpowiednich materiałów dydaktycznych do nauki języka polskiego lub istnienie polskojęzycznych mediów internetowych. Przykładem takiego działania może być seria spotkań dyskusyjnych pod tytułem *Dwa języki – dwie kultury*, które – z inicjatywy Zrzeszenia Polskich Nauczycieli w Australii oraz przy wsparciu finansowym Konsulatu Generalnego RP w Sydney – odbyły się w sierpniu i wrześniu 2015 roku w Melbourne, Sydney, Brisbane i Perth. W ramach tych spotkań przeprowadziłem sześć dwugodzinnych seminariów pod tytułem *Co opiekunowie powinni wiedzieć na temat dwujęzyczności i dwujęzycznego wychowania dzieci?*, których adresatami byli rodzice, dziadkowie i inni opiekunowie osób małoletnich. SeminaRIA uświadamiały ich uczestnikom rosnące w ostatnich dekadach znaczenie języka polskiego w Europie i świecie, wyjaśniały wybrane zagadnienia dwujęzyczności dziecięcej, przedstawiały korzyści wynikające z bilingwizmu oraz objaśniały metody i techniki, które zachęcałyby dzieci do uczenia się języka polskiego.

Australia była pierwszym głównie angielskojęzycznym państwem, które przyjęło politykę językową zaproponowaną przez Jo Lo Bianco (1987). Dokument ten szybko stał się wzorcem dla innych państw wielokulturowych, pokazującym, w jaki sposób powinny sprawować opiekę nad językami używanymi w ich granicach. Treść dokumentu dostarcza argumentów przemawiających za koniecznością przyjęcia polityki językowej przez państwo, takich jak zapewnienie sprawiedliwości społecznej, długoterminowe korzyści ekonomiczne kraju oraz wzbogacenie kultury australijskiej (Clyne 2005). Język polski korzysta z opieki sprawowanej przez Australię nad językami społecznościowymi. Działania państwa oraz samej Polonii australijskiej muszą być dodatkowo wspierane polską polityką promocji języka polskiego za granicą. Ważnym drogowskazem dla takiej polityki jest raport Anny Dąbrowskiej, Władysława Miodunki i Adama Pawłowskiego pt. *Wyzwania polskiej polityki językowej za granicą: kontekst, cele, środki i grupy odbiorcze*. Raport wyszczególnia kilka celów, jakie powinna stawiać sobie polska polityka językowa, w tym: 1) stałą obecność polszczyzny w europejskiej, a w miarę możliwości – w światowej przestrzeni komunikacyjnej; 2) rozpoznawalność polszczyzny pisanej i brzmienia polskiej mowy; 3) obalenie stereotypu polszczyzny jako języka trudnego; 4) obalenie stereotypu polszczyzny jako języka niszowego

i mało przydatnego; 5) poprawienie wizerunku polszczyzny; 6) wsparcie programów edukacyjnych; 7) promocja medialna; 8) wsparcie informacyjne oraz 9) upowszechnienie modelu „trzech filarów komunikacyjnych” jako optymalnego rozwiązania dla Europy. Raport ten można uznać za ogólny model działań na rzecz utrzymania języka polskiego w przestrzeniach komunikacyjnych poza granicami kraju.

Literatura

- ABS, 2011, *Census of population and housing*, Canberra.
- Cho S.P., 2008, *Korean immigrants' social practice of heritage language acquisition and maintenance through technology*, PhD Dissertation, University of British Columbia, Vancouver.
- Clyne M., 2005, *Australia's language potential*, Sydney.
- Clyne M., Kipp S., 1997, *Trends and changes in Home language use and shift in Australia*, „Journal of Multilingual and Multicultural Development”, No. 18.
- Clyne M., Kipp S., 1998, *Language concentrations in metropolitan areas*, „People and Place”, No. 6 (2).
- Clyne M., Kipp S., 1999, *Pluricentric languages in an immigrant context: Spanish, Chinese, Arabic*, Berlin.
- Conklin N., Lourie M., 1983, *A host of tongues: language communities in the United States*, New York.
- Dąbrowska A., Miodunka W., Pawłowski A., 2012, *Wyzwania polskiej polityki językowej za granicą: kontekst, cele, środki i grupy odbiorcze*, Warszawa.
- Dębski R., 2009, *Dwujęzyczność angielsko-polska w Australii. Języki mniejszościowe w dobie globalizacji i informatyzacji*, Kraków.
- Dębski R., 2015, *Wpływ nowych technologii na utrzymanie języka polskiego w świecie. W poszukiwaniu modelu badawczego*, „Poradnik Językowy”, nr 8.
- Dębski R., *The views and knowledge about bilingualism and bilingual child development expressed by carers of English-Polish bilingual children in Australia* (w przygotowaniu).
- Dębski R., red., 2008, *Od mediów przekazu do mediów uczestniczenia: transmisja i nauczanie języków mniejszościowych*, Kraków.
- Dołowy-Rybińska N., 2013, *Media europejskich mniejszości językowych: stan, wyzwania, zagrożenia*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3.
- Drozdz E., 2001, *They have come a long way: the settlement of the 1980s wave of Polish immigrants in Melbourne*, Footscray.
- Dubisz S., red., 1997, *Język polski poza granicami kraju*, Opole.
- Giles H., Bouris R.Y., Taylor, D.M., 1977, *Toward a theory of language in ethnic group relations*, w: Giles H., ed., *Language, ethnicity and intergroup relations*, London.
- Jamrozik A., 1983, *The New Polish immigrants: a quest for normal life. A report of the Polish task force*, Ethnic Affairs Commission of New South Wales, Sydney.
- Janik J., 1996, *Polish language maintenance of Polish students at Princess Hill Saturday School in Melbourne*, „Journal of Multilingual and Multicultural Development”, No. 17 (1).
- Kloss G.R., 1966, *German American language maintenance efforts*, w: Fishman J.A. i in., eds., *Language loyalty in the United States*, Haga.

- Lee J.S., 2006, *Exploring the relationship between electronic literacy and heritage language maintenance*, „Language Learning and Technology”, No. 10 (2).
- Leuner B., 2008, *Migration, multiculturalism and language maintenance in Australia. Polish migration to Melbourne in the 1980s*, Bern.
- Lipińska E., 2001, *Proces stawania się dwujęzycznym. Studium przypadku polskiego chłopca w Australii*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Lipińska E., 2013, *Polskość w Australii – o dwujęzyczności, edukacji i problemach adaptacyjnych Polonii na antypodach*, Kraków.
- Lo Bianco J., 1987, *National Policy on Languages*, Canberra.
- Łacek M., 2007, *Język polski w Australii*, w: Mazur J., Rzeszutko-Iwan M., red., *Język polski jako narzędzie komunikacji we współczesnym świecie*, Lublin.
- McLeod S., Harrison L.J., Whiteford C., Walker S., 2016, *Multilingualism and speech-language competence in early childhood: Impact on academic and social-emotional outcomes at school*, „Early Childhood Research Quarterly”, No. 34.
- Paradis J., Genesee F., Crago M., 2011, *Dual language development and disorders: A handbook on bilingualism and second language learning (2nd Edition)*, Baltimore.
- Paszkowski L., 2001, *Early Polish contacts and settlement*, w: Jupp J., ed., *The Australian People: an Encyclopaedia of the Nation, Its People and Their Origin*, Cambridge.
- Poulin-Dubois D., Blaye A., Coutya J., Bialystok E., 2011, *The effects of bilingualism on toddlers' executive functioning*, „Journal of Experimental Child Psychology”, No. 108 (3).
- Rabiej A., 2007, *Specyfika nauczania języków obcych dzieci na przykładzie języka polskiego jako obcego*, praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Smolicz J., 1981, *Core values and ethnic identity*, „Ethnic and Racial Studies”, No. 4.
- UNESCO, 2003, *Language vitality and endangerment*, <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf> [dostęp: 11.12.2015].

Robert Dębski: *Dynamics of Polish language maintenance in Australia*

The Polish language keeps losing its position in comparison with other community languages. This is a result of new waves of immigrants arriving from China, Vietnam and Arabic countries. The article presents the current situation of Polish language in Australia referring first to the data gathered by the Australian Bureau of Statistics, then discussing factors that are crucial for language maintenance/shifting using the already existing models. The author divides the factors into ‘permanent’ and ‘dynamic,’ and then, in the second group he distinguishes between the factors that can or cannot be profiled. Such an approach reveals the areas where initiatives aimed at Polish language maintenance in Australia are most needed and can be the most effective.

Keywords: language shift/maintenance, Polish language abroad, language contacts